

BÜYÜK İSTANBUL TARİHİ

CİLT V

PROJE YÖNETİCİSİ

M. Âkif Aydın

EDİTÖR

Coşkun Yılmaz

YAYIN KURULU

M. Âkif Aydın

Coşkun Yılmaz

Feridun M. Emecen

Yunus Uğur

Tuncay Başoğlu

Mehmet İpşirli

Coşkun Çakar

KÜLTÜR A.Ş.

Genel Müdür

Nevzat Kütük

Proje Koordinatörü

Fatih Yavaş

İBB KÜLTÜR A.Ş.

Maltepe Mahallesi

Topkapı Kültür Parkı

Osmanlı Evleri

Topkapı Zeytinburnu

34010 İstanbul

T: +90 0212 467 07 00

iletisim@kultursanat.org

www.kultursanat.org

ISBN (Takım): 978-605-9132-16-9

ISBN: 978-605-9132-21-3

Seri No: Tarih Serisi - 1

Yayınevi No: 15321

BÖLÜM EDITÖRLERİ

Dünya Ölçeğinde İstanbul

Yunus Uğur

Topografya ve Yerleşim

Mehmet Karakuyu

Siyaset ve Yönetim

Feridun M. Emecen

Coşkun Yılmaz

Demografi

Yunus Koç

Toplum

Arif Bilgin

Din

Hür Mahmut Yücer

İktisat

Coşkun Çakar

Ulaşım ve Haberleşme

Ali Akyıldız

Edebiyat, Kültür ve Sanat

Hatice Aynur

Mimari

H. İbrahim Düzenli

Eğitim, Bilim ve Teknoloji

Mehmet İpşirli

Salim Aydüz

Söyleşi: Hafızalarda İstanbul

Beşir Ayvazoğlu

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

A. Haluk Dursun

Abdülhamit Kırmızı

Ahmet Emre Bilgili

Beşir Ayvazoğlu

Cemalettin Şahin

Çiçek Derman

Erhan Afyoncu

Fikret Sarıcaoglu

Halil İnalcık

İlber Ortaylı

İskender Pala

İsmail E. Erünsal

Kemal Beydilli

Korkut Tuna

Mehmet Genç

Mustafa İsmet Uzun

Orhan Okay

Ömer Faruk Harman

Sadettin Ökten

Turhan Kaçar

Uğur Derman

Uğur Tanyeli

İLMİ REDAKSİYON

Feridun M. Emecen

Kemal Beydilli

Tuncay Başoğlu

Ömer Faruk Harman

Mustafa İsmet Uzun

Turhan Kaçar

Cemalettin Şahin

RESİM ALTİ METİNLERİ

Uğur Demir

Kemal Beydilli

SON OKUMA

Mustafa Birol Ülker

GÖRSEL EDITÖR

Uğur Demir

GÖRSEL ARAŞTIRMA

M. Esat Coşkun

M. Erhan Demir

A. Fatih Yılmaz

Ahmet Önal

Kemalettin Kuzucu

Ramazan Demir

İrfan Dağdelen

Hasan Yapıcı

FOTOĞRAF

İsmail Küçük

Coşkun Aydın

A. Bilal Arslan

M. Esat Coşkun

Ersin Çetintaş

Ahmet Akman

Sercan Samancı

TSM- BOA- SMEY

İBB ATATÜRK

KÜTÜPHANESİ

İSAM

İMLA VE TASHİH KONTROL

Mustafa Demiray

TASHİH KOORDİNASYONU

Sabahattin Yenice

BİBLİYOGRAFYA KONTROL

Abdülkadir Şenel

TASHİH

Pelin Aslan

Aylin Samancı

Semih Atış

TASARIM

Bülent Erkmen

GRAFİK UYGULAMA

Barış Akkurt, BEK

Emre Çelik, BEK

Merve Çakuroğlu, MAS

Önder Sakıp Dündar, BEK

Sarp Sözdinler, BEK

BASKI VE RENK AYRIMI

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

Soğuksu Caddesi, No: 3

Kağıthane - İstanbul

Tel: 0212 294 10 00

info@masmat.com.tr

Sertifika No: 12055

İcadiye Bağlarbaşı Caddesi

No: 40 Üsküdar 34662 İstanbul

T: +90 0216 474 08 50

isam@isam.org.tr

www.isam.org.tr

İSTANBUL

2015

İSTANBUL RUMLARININ DİNÎ HAYATI

İSMAİL TAŞPINAR*

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettiği zaman Galata Cenevizlilerine vermiş olduğu *Ahidnâme*, İstanbul'da yaşayan Rumların da dâhil olduğu gayrimüslimlerin temel hak ve hürriyetlerinin korunması ve toplum barışının tesis edilmesini ifade eden tarihin önemli vesikalarından biridir. İslam devletleri hukukuna göre, savaş yoluyla fethedilen topraklarda hükümdar, isterse başka dinlere ait mabetleri yok eder ve gayrimüslimleri sürgüne gönderebilirdi. Ayasofya'nın ve bazı kiliselerin camiye tahvil edilmelerinin hukuki dayanağı bu hükümdür. Fatih Sultan Mehmed, şehir ile ilgili bütün tasarruf hakkı kendisine ait olduğundan İstanbul'un büyük bir payitaht olması maksadıyla gayrimüslim halkı yerinde tutma ve onların mevcut mabetlerini de kendilerine bırakma gibi bir tercihte bulunmuştur. Bazı ulema ister sulh ister savaşla alınsın, esas itibarıyla bütün tasarruf hakkı hükümdara geçtiği için bu gibi uygulamaların yapılmasında bir beis görmemişti. Fatih de günümüze kadar ulaşan kilise, manastır ve havralara, eğer etrafında bir gayrimüslim cemaat mevcut ise dokunmamış, onların hukukunu fermanlarla garanti altına almıştır. Osmanlı Devleti'nin en büyük gayrimüslim azınlığı, Ortodoks Hristiyanlardı. Bunların "Cihan Patriği" yani "Ekümenik Patrik" denen liderleri İstanbul'da idi. Bizans imparatorları patriğin metbuu ve Ortodoks dininin hamisi idiler. Fatih, daha sonra resmen bu iki sıfatı da kabul etmiş, sonraki padişahlar da bunu devam ettirmişlerdir. Fatih'in Ortodoks Rumların Katolik olup papaya bağlanacakları ve ona itaat edeceklerine dair endişesi olduğu bilinmektedir. Bu konuda çeşitli açıklamaları olmuştur. Bu nedenle, Osmanlı döneminde Ortodoks tebaaya Bizans devrinden daha iyi şartlar temin edilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed epeydir boş hâlde bulunan patriklik makamını yeniden ihya ederek vaktiyle Katolik-Ortodoks birleşmesinin en katı muhalifi olan Gennadios

Skholarios'u getirtip bu makamın başına geçirmiştir. Böylece bir bakıma Hristiyan dünyasındaki iki kilise ayrımını desteklemiştir. Padişah, "II. Gennadios" adıyla 6 Ocak 1454'te seçilen bu yeni patriğe bir asa ve at hediye ederek iltifatlarda bulunmuştu.¹ Yeni patrik seçilen Gennadios, Fatih Sultan Mehmed'in özel isteği üzerine Ortodoksluğun inançlarını yirmi paragrafta özetleyen bir "itikatname" hazırlamış ve padişaha takdim etmiştir. Bu itikatname, *II. Gennadios İtikatnâmesi* olarak bilinmektedir.

Patriklik makamı önce Havariyyun Kilisesi iken, daha sonra patriğin talebi üzerine Pammakaristos Kilisesi'ne nakledilmiştir. Sonraki yıllarda bu mahallin adı Mahalle-i Batrik (Patriklik Mahallesi) olarak bilinecektir. O dönemde Pammakaristos, rahibelere ait bir manastır-kilisesidir. Araştırmacılara göre, Pammakaristos Manastır-Kilisesi'nin fetihten sonra bile kadınlar manastırı olarak faaliyetine devam etmiş olması, muhasara ve sonrasında dinî yapılara ve orada yaşayanlara zarar verilmediğini gösteren çok ilginç ve fetihten sonra dinî özgürlükler konusunda yaşananları anlamada ibret verici bir örnektir.² XVI. yüzyılın sonlarına doğru Pammakaristos Kilisesi camiye tahvil edilince, Fener'deki yerine, Aziz Georgios Kilisesi'ne taşınmıştır. Fener aslında eskiden Bizans Patrikhanesi'nin ve Rum aristokrasisinin bulunduğu bir yer değildi. Sonradan bu özelliğe sahip olmuştur. Osmanlı döneminde, patrikliğin durumu, Bizans döneminde olduğu gibi yeniden teşkilatlandırılır. Buna göre; Bulgaristan, Romanya (Eflak ve Boğdan), Sırbistan ve bütün Yunanistan İstanbul'daki patrikliğe bağlanmış ve patrik bunların arasında birinci dereceyi almıştır. Osmanlı döneminde Bulgarlar, Romenler ve Sırlar, Fener Patrikhanesi'nin yönetiminde

1 Stéphane Yerasimos, "Les Grecs d'Istanbul Après la Conquête Ottomane", *La Revue des Mondes Musulmans et de la Méditerranée*, 2005, sy. 107-111, s. 375-376.

2 Yerasimos, "Les Grecs d'Istanbul Après la Conquête Ottomane", s. 376-399.

* Marmara Üniversitesi

1- Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra Ortodoks patrikliğine atadığı Gennadios'a Hristiyanların haklarıyla ilgili beratını verirken

ibadet ve eğitimde Rumca kullanmak zorunda oldukları hâlde kendi dillerini koruyabilmişlerdir. Bu durum, Osmanlı idaresinin manastırların otonomisini tanımış olması nedeniyledir. Manastırlara yönelik Osmanlı politikasının bu özerkliği göstermesi, Fener'in bütün üstünlüğüne rağmen, Slavların Helenleşmesinin önlenmesinde etkili olmuştur. İstanbul'un fethi ile birlikte yapılan düzenlemelerden sonra Osmanlı döneminde, patrikliğinin idari yapısında *Islahat Fermanı*'na kadar ciddi bir değişiklik olmamıştır.³

İstanbul'un fethinden sonra bütün Hristiyan mezheplerine ait patrikler, başpiskoposlar ve piskoposlar, zamanla imparatorluk devlet protokolüne dâhil edilmişlerdir. Fener'deki sarayında oturan Ortodoks patriği derece itibarıyla ön sırada bulunuyordu.

Ayrıca, İstanbul'da Rum Ortodokslara ait kiliseler farklı metropolitliklere bağlı olarak hizmet görmekte idiler. Bunlar; Fener Patrikhanesi'ne bağlı kiliseler,

manastır kiliseleri, Kadıköy Metropolitliği kiliseleri, Terkos Metropolitliği kiliseleri, Adalar Metropolitliği kiliseleri, Kudüs Patrikhanesi'ne bağlı kiliseler, Sina Başpiskoposluğu'na bağlı kiliseler, müessese kiliseleri ve özel kiliseler olarak tasnif edilmektedirler.⁴ İstanbul'un fethinden sonra, şehrin tekrar en kısa zamanda sükûnete kavuşması ve imparatorluğun başşehri olmaya hazır hâle getirilmesi için Fatih Sultan Mehmed, şehrin gayrimüslim sakinlerine, çeşitli haklar vermiştir. Bu çerçevede, örnek olarak Galata zimmîlerine verilen ve İstanbul'daki Rumlar gibi diğer gayrimüslimlere de tatbik edilecek olan *Ahidnâme*'de zikredilen bazı maddeler şu şekildedir:

Ben Ulu Padişah ve Ulu Şehinşah Sultan Muhammed Hân bin sultan Murat Hânım. Yemin ederim ki, yeri göğü yaradan Perverdigâr hakkı için ve Hazret-i Resûlün – Aleyhi's-Salâtü ves-Selâm- pâk, münevver, mutahhar ruhu için...

Kabul eyledim ki, kendülerin âyinleri ve erkânları ne vechile câri olageldiyse, yine ol üslûb üzere âdetlerin ve erkânların yerine getüreler.

Buyurdum ki, kendülerin malları ve rızıkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağları ve değirmenleri ve gemileri ve sandalları ve bil-cümle metâ'ları ve avretleri ve oğlancıkları ve kulları ve câriyeleri kendülerin ellerinde mukarrer ola, müteâriz olmayam ve üşendirmeyem.

Anlar dahi rençberlik edeler, gayrı memleketlerim gibi, deryadan ve karadan sefer edeler, kimesne mâni' olmaya, mu'âf ve müsellemler olalar.

Ve kiliseleri ellerinde ola, okuyalar âyinlerince. Ammâ çan ve nâkus çalmayalar. Ve kiliselerin alub mescid etmeyem. Bunlar yeni kilise yapmayalar.

Şöyle bileler, alâmet-i şerife i'timad kılalar.⁵

Fatih Sultan Mehmed'in bu tavrıyla ilgili dönemin bazı Bizans kaynaklarında şu bilgiler verilir:

Şehrin fethinin üçüncü gününde padişah şehre karşı kazanmış olduğu zafer nedeniyle büyük tören tertipleyerek, o zamana kadar şehrin muhtelif yerlerinde saklı bulunan büyük küçük herkesin, en ufak bir rahatsızlığa uğramadan serbestçe dolaşmalarını emretti... Savaş korkusu ile şehirden kaçmış olanların evlerine dönmelerini ve herkesin, önceden olduğu gibi, kendi evinde kendi örf ve âdetleri ve de kendi dinine uygun olarak yaşamasını (emretti).⁶

4 Kiliselerin isimleri ve bağlı oldukları metropolitliklerle ilgili olarak bkz. Zafer Karaca, "Rum Ortodoks Kiliseleri", *DBİst.A.*, VI, 350.

5 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*, İstanbul 2008, s. 32-35.

6 Yeorgios Francis, *Şehir Düşül*, çev. Kriton Dinçmen, İstanbul 1992, s. 105.

3 İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, İstanbul 2007, s. 192-193.

2- Fetihten sonra bir süre patrikhane olarak hizmet veren Pammakaristos Kilisesi (Günümüzde Fethiye Camii ve Müzesi)

Stefan Yerasimos'un da belirttiği üzere, İstanbul'daki Rum nüfusun artması fetihten sonra olmuştur. Şüphesiz, şehrin imarında önemli rol oynayacak olan tüccar ve zanaatkâr Rumlar şehirde diğer azınlıklara nazaran çoğunluğu teşkil etmekte idiler; ancak sahip oldukları nüfusun büyük bir kısmı fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed'in "çok dinli (*multiconfessionnel*) bir şehir kurma" planına uygun olarak İstanbul dışından getirilmiştir. Yerasimos'a göre şehirdeki Rum nüfusun çoğunlukta olması, tamamen Fatih Sultan Mehmed'in bilinçli nüfus politikasına dayanmaktadır. Bu çerçevede, Karaman'dan getirilen Ermeniler ve yerli Türk Ortodoks Hristiyan cemaatler de "Cemâât-i Rûmiyân" adı altında kaydedilecek ve dinî aidiyetleri dikkate alınarak şehrin belirli mahallelerine yerleştirilecektir.⁷

Gayrimüslim cemaatler, bütün medeni davalarını kendi aralarında kilise vasıtasıyla hallederler ve kiliselerinde kendi dillerinde eğitim yapabilirlerdi. Bugünkü Çarşamba semtinin Haliç tarafında bulunan Pammakaristos Manastırı, yukarıda da işaret edildiği

üzere, fetihten iki yıl sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından Ortodoks Patriği Gennadios'a mekân olarak tahsis edilmiştir. Söz konusu manastır, yüz elli yıl kadar patrikhane olarak kullanılmıştır.⁸

Şehir, Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildiğinde oldukça bakımsız ve harap bir durumda idi. Fatih, şehrin yeniden iskânına ve imarına başlar. Bilinmesi gereken bir nokta ise; suriçi İstanbul'unun bütün semt ve mahallelerine Türkler yerleşmiş değillerdi. Çeşitli yerlerde bazı Hristiyan toplulukları da yaşamlarını sürdürmekte idiler. Bunlardan bazıları çevreleri Türkleştikçe yavaş yavaş buralardan çekilmişlerdir.⁹ Bununla beraber; Samatya'da (veya Kocamustafapaşa) Rumlar ve Ortodoks Karamanlılar, Karagümrük ile Fener'de yine Rumlar yaşamakta idiler.¹⁰ Stefanos Yerasimos, İstanbul'daki söz konusu semtlere yerleştirilen

⁸ Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul 2006, s. 59.

⁹ İstanbul'a yerleştirilen Rumların nerelerden geldikleri, nerelere yerleştirildikleri, maddi durumları ve mesleklerine ilişkin bilgiler için bkz. Firdevs Çetin, *Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler*, İstanbul 2012, s. 200-218.

¹⁰ Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s. 67.

⁷ Yerasimos, "Les Grecs d'Istanbul Après la Conquête Ottomane", s. 375-399.

3- Pammakaristos'un kitabesinden bir kesit

Rumların geldikleri memleketlerinin bir kısmının Trakya'nın Agathopoli, Mesembria, Selymbria, Iraklia, Panadhos ve Orestias ilçelerinden olduklarını belirtir. Bunların bir kısmı Karadeniz, bir kısmı ise Marmara Denizi'ne kıyısı olan yerleşim merkezleridir.¹¹

Fener ve çevresi Rumların yoğun olarak yaşadıkları bir bölge olduğundan burada "Fener beyleri" denilen Rum ileri gelenlerinin bilhassa kıyı boyunca kâgır yapılı, fakat içleri Türk üslubunda zengin surette bezenmiş evleri, konakları yapılmıştır. Burada, etrafı duvarla çevrili âdeta bir iç kale gibi olan bir sahanın içinde XVII. yüzyılın ilk yıllarında Ortodoks Patrikhanesi vardır ve bugüne kadar aynı yerde kalmıştır. Kâgır ve üstü çatılı, mütevazı Aziz Georgios Kilisesi'nin yanında olan patrikhane, Osmanlı konağı mimarisinde, ahşap bir bina idi. Fener bölgesi Ortodokslar tarafından o derecede benimsenmiştir ki küçük kilisesiyle Mısır'da Tur-i Sina'daki Katrina Manastırı'nın misafirhanesi de (*methokhion*) Haliç kıyısında kurulmuştur. Ayrıca, Fener'de XIII. yüzyıla ait Panagia Mukhlitissa Manastırı'nın kilisesi Hz. Meryem'e adanmış bir kilise olarak fetihten sonra da bu özelliğini korumuş, eskiden olduğu gibi bugün dahi dindar Rumlar tarafından ziyaret edilmektedir.¹² Bizans İmparatorluğu'nun son devirlerindeki yangınlar ve bakımsızlık yüzünden fetih arifesinde ancak 50 kadar manastır ve kilisenin ayakta olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Bizanslılar şehrin savunması sırasında surların tahkim edilmesi maksadıyla bazı kiliselerin taşlarını kullanmışlar ve onları tahrip etmişlerdir. Mesela şehrin Türkler tarafından 1453'te kuşatılması sırasında top atışları yüzünden yıkılan bazı sur duvarlarının acele tamirleri için Bizanslıların şehrin dışından taş getiremediklerinden içeriden harap bir hâlde olan Aziz Mokios Kilisesi gibi kiliselerin malzemelerini kullandıkları kaynaklarda zikredilmektedir.

Diğer yandan, İstanbul'un fethi sırasında şehirdeki Bizans kilise ve manastırlarından ancak pek az bir kısmının kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, fetihten sonra ilk ihtiyaçlar için bunlardan birkaçı cami, mescit, hankah ve medrese hâline getirilmiş, fakat çoğu şehirde yaşayan Rumlara bırakılmıştır. Bununla beraber, fetihten sonra her ne kadar yeni kilise yapımına izin verilmeyeceği belirtilmiş olsa da; yangınlar veya depremler nedeniyle yıkılan veya hasar gören kiliselerin tamir edilmesine; ayrıca, nüfusun yoğunluğuna göre yerel idarecilerin kararıyla yeni kiliselerin yapımına da izin verilmiştir. Bu durum, özellikle kiliselerle ilgili kısıtlayıcı kuralların hafifletildiği XVII. yüzyılda Köprülü Fazıl Mustafa Paşa döneminde gerçekleşmiştir.¹³ Yeni kilise yapımına getirilen kısıtlamalar, eski kiliselerin ancak Bizans döneminde olduğu gibi tamirine izin verilmesi; hem konum hem de yapı olarak Rum kiliselerinin devamlılığını sağlamıştır. Bu dönemin kiliseleri çoğunlukla bazilikal plan tipinde inşa edilmiş yapılardır. Bu kilise tipi, genellikle dışta çift yüzlü kırma çatının örttüğü, iki sıra taşıyıcı ile ayrılmış üç nefli bazilikalardır. Kiliselerdeki kitabelerden, kilisenin banisi, mimarı ve ne zaman yapıldıklarına dair bilgiler edinmek mümkündür. Kiliselerin bulundukları mahallelerin zamanla Türk ve Müslüman halk tarafından iskânı üzerine daha önce kilise veya manastır olan yerler cami, mescit veya hankah, zaviye, tekke hâline getirilmiştir. Suriçi İstanbul'da Osmanlı devri boyunca bilhassa Rumların yaşadıkları semtlerde (Samatya, Karagümrük, Fener) kiliseler yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi mimarisi çok bozulmuş olmakla beraber esas Bizans dönemine ait Meryem Mouklitissa Kilisesi'dir. Diğer Rum Ortodoks kiliselerinin hepsi, devlet izin vermediği için kubbesiz bir biçimde üzeri çift meyilli çatıyla örtülü yapılar olarak inşa edilmiştir.¹⁴

11 Yerasimos, "Les Grecs d'Istanbul Après la Conquête Ottomane", s. 376.

12 Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s. 63, 253-254.

13 Karaca, "Rum Ortodoks Kiliseleri", VI, 349.

14 Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s. 130-131.

4- Rum kadını ve erkeği (Costumes l'Empire Turc, 1821)

5- Rum kadını ve çocuğu (solda) (Miller), Rum din adamı (sağda) (Costumes l'Empire Turc, 1821)

Rumlar, Fener dışında Haliç'e yakın bir yer olan Ayvansaray'ın üstünde de ikamet etmekte idiler. Bizans döneminin Blakhernai ziyaret yeri ayazması ile kilisesinin devamı mahiyetinde olan Meryem adında bir kiliseleri de yer almaktaydı. Ayrıca, Edirnekapı ile Eğrikapı arasında da Rumlar yaşamaktaydı.¹⁵ Fetihten sonra gerçekleştirilen şehrin nüfus planlaması esnasında, bazı Rum kiliseleri Ermenilere devredilmiştir. Mesela; İmparator I. Romanos Lekapenos (920-944) tarafından kurulan Samatya'daki Periplephos Manastırı fetihten sonra Ermenilere verilmiştir. Bu binanın bodrumunda eski yapının temel kalıntıları hâlâ durmaktadır. Kilise birkaç defa yanıp onarılmıştır. Osmanlı döneminde sulu manastır olarak tanınan bu kilisenin yerinde Surp Kevork Kilisesi bulunmaktadır. Draman civarındaki Aziz Nikolaos Kilisesi de uzun zaman Boğdan voyvodalarının hususi kilisesi olarak kullanılmıştır. Semavi Eyice'nin belirttiğine göre, bugün mevcut Rum kiliselerinin hepsi fetihten sonra yapılmış binalar olmakla beraber, içlerinde birkaçı eski kiliselerin yeri üstündedir.¹⁶ XVII. yüzyılda yaşamış bir Fransız botanikçi ve seyyah olan Joseph de Tournefort

(d. 1656-ö. 1708), Galata ve Pera bölgelerinde Rumlar tarafından yapılan kiliseler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. O, hizmet vermekte olan bu kiliselerin tarihlerinin çok eskiye dayandığını, ancak bazı rahiplerin kutsal yerleri amacı dışında kullandıklarını ve bu nedenle yangında yok olmalarına sebep olduklarını belirtir. Hatta Tournefort, bu amacı dışındaki kullanımlar sebebiyle Osmanlı idaresinin bir bakıma haklı olarak buraları camiye çevirdiğini belirtmektedir.¹⁷

1573-1578 yılları arasında İstanbul'daki Alman sefaretinde Protestan bir din adamı olarak görev yapan Stephan Gerlach'ın (d. 1546-ö. 1612) *Türkiye Günlüğü* adlı eserinde belirttiğine göre; Osmanlı devlet ricali ile gayrimüslimlerin dinî liderleri arasındaki karşılıklı saygıya dayalı ilişki çok dikkat çekicidir. Bu saygı, sadece Rum cemaatinin lideri olan patriğe karşı değil, aynı zamanda kilise ve manastırlarda görev yapan rahiplere ve başrahiplere karşı da gösterilmiştir.¹⁸ Rum cemaatinin din adamları, her türlü dinî ayin ve törenlerini serbestçe

¹⁵ Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s. 254.

¹⁶ Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s. 63.

¹⁷ J. P. de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2005, c. 2, s. 37.

¹⁸ Stefan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, ed. Kemal Beydilli, çev. Türki Noyan, İstanbul 2007, c. 1, s. 168.

icra edebilmektedirler. Subaşılar gibi yerel idareciler, her türlü kolaylığı ve gerekli asayişini sağlamakla görevli idiler. Mesela İstanbul'da vefat eden bir gayrimüslimin cenaze töreninin layıkıyla yapılabilmesi için, devleti temsil eden idareciler cenazenin şehirde huzur içerisinde defnedilebilmesi için gerekli önlemleri almaktaydı. Bu çerçevede, İstanbul'da yaşayan Rum cemaatinin cenaze törenlerinin icrası Avrupalı seyyahların hep dikkatini çekmiştir. Özellikle, önemli bir ailenin cenaze töreninde patrik bizzat hazır bulunurdu. Bu cenaze törenlerinin vazgeçilmez unsurlarından biri ise, törenin hüznü bir ortamda gerçekleşmesini sağlayacak parayla tutulan "ağlayıcı kadınlar"dır. Bunlar, tören boyunca yüzlerini tırmalayıp saçlarını yolarlar ve Rumca ağıtlar yakarlardı.¹⁹ Kocasını ölen kadın ise, kocasının öldüğü günün haftasında bütün gün akşama kadar ağlar ve yas tutardı; bu törenler boyunca fakirlere bol bol sadaka dağıtılırdı.²⁰ Gerlach'ın cenaze törenlerinde dikkatini çeken diğer bir husus ise, Rumlara ait ölümlerin Türklere ve Müslümanlara ait olanlar gibi yıkılıyor ve kabre yerleştirilen cenazenin üstüne törene katılanlar tarafından birer avuç toprak serpiliyor olmasıdır.²¹ İstanbul Rumları ile Türkler arasındaki bu benzerliklere bazı yıllık kutlamalarda da rastlamak mümkündü. Mesela Osmanlı döneminde 23 Nisan'da kutlanan "Hıdırellez" kutlamaları bunlardan biridir. Aynı gün Rumlar da baharın gelişinin kutsanması adına Aziz Georgios (Aya Yorgi) yortusunu kutlardı.²²

Tournefort, seyahatnamesinde, İstanbul'da yaşayan Rumlar hakkında, onların dinî ve kültürel hayatına dair önemli bazı tespitlerde bulunmaktadır. Tournefort, İstanbul'daki Rum kadınlarının Türk kadınlarına göre daha özgür olduklarını teslim eder; ancak, onların her hâlükârda Avrupa'dakilere nispetle daha az çarşıya çıktıklarını belirtir.²³ Bu konuda Miss Pardoe (d. 1806-ö. 1862), İstanbul'a dair yazdığı seyahatnamesinde, "Rum hanımların, binanın ön yüzünde çıkıntı yapan cumbalı pencerelerinden" sokakta olup bitenleri ve etrafı gözetlediklerinden bahsetmektedir.²⁴

¹⁹ Gerlach, bu uygulamanın Rumlara Yahudilerden geçtiğini belirtmektedir (bkz. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, c. 1, s. 235).

²⁰ Gerlach'ın aktardığına göre, bir zengin gayrimüslimin cenaze töreninde yapılan harcamalar toplamda 100 dükkayı bulmakta idi (bkz. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, c. 1, s. 182).

²¹ Bkz. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, c. 1, s. 183.

²² Gerlach, aynı kutlamanın Katolikler tarafından bir gün sonra yani 24 Nisan'da yapıldığını nakleder (bkz. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, c. 1, s. 184).

²³ Tournefort, *Seyahatname*, c. 2, s. 18.

²⁴ Miss Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul*, çev. Banu Büyükkal, İstanbul 2004, s. 43.

Osmanlı'da gayrimüslimlerin şarap içmeleri yasak değildir. Bu konuda, özellikle İstanbul'un Galata Mahallesi'nin Avrupa'daki Hristiyan şehirlerinden pek farkı yoktur. Özellikle Rumların yaşadığı Galata'da Osmanlı İmparatorluğu'nun başka yerlerinde asla bulunmayan bir özgürlük tadılır. Tournefort'un tespitine göre, "Galata, Türkiye'nin göbeğinde bir Hristiyan kenti gibidir; burada meyhaneler serbesttir..."²⁵ İstanbul'un Galata ve Pera gibi semtlerinde, gayrimüslimlerle Türkler yani Müslümanlar birlikte yaşamaktadırlar. Bunlar içerisinde Türklerle yan yana evleri ve dükkânları olan Rumlar vardır.²⁶

İstanbul'daki Rumların her ne kadar çoğunluğunu Ortodoks olanlar teşkil ediyor olsa da; diğer Protestan ve Katolik Rumlar ile aralarındaki mezhep farklılıkları, Rumlar arasında bazı ayrımların yaşanmasına sebebiyet vermekte idi. Mesela; Miss Pardoe, Rumlar arasından Katolik mezhebinden olanların sadece bu sebeple kendilerini diğerlerine göre üstün gördüklerini, buna karşın Protestan Rumların böyle bir yaklaşımı benimsemediklerini belirtir: "Rumlar arasında, kendilerinin ateşli biçimde idrettikleri hoş bir ayrım var. Rum Katolikler kendilerini Avrupalı sayıyorlar; buna karşılık ayrılıkçı Rumlar ötekilerin kıskançlıkla sarıldığını bu ayrıcalığı benimsemiyorlar."²⁷

Ayvansaray'daki kadırgalardan ve kaptanpaşanın sorumluluğundaki İstanbul'un bu bölgesinden bahsederken Tournefort, burada "bagno" diye adlandırdığı bostancıbaşının sorumluluğundaki bir zindandan bahseder. Ayvansaray ile Tersane arasında yer alan bu zindanda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden getirilen esirler bulunmaktadır. Tournefort'un en çok dikkatini çeken husus ise, burada çeşitli Hristiyan mezheplerine ait bir şapelin olması ve Avrupalı misyonerlerin burada vaazlar vermesidir. Bunlar içerisinde, Rumlara ait de bir şapel bulunmaktadır. Burada Ortodoks Rum papazlar vaazlar vermekte, dinî törenler ve ayinler icra etmektedirler.²⁸

Tournefort, gayrimüslimlerden özellikle Rumların dinî hassasiyetlerinin azaldığından ve bu durumun nesiller boyu devam ettiğinden şikâyet etmektedir. O, bu durumu Müslümanlarla yaptığı mukayeselerle dile getirmektedir. Buna göre o, Türklerin yani Müslümanların asla gereksiz söz söylemediğini; Rumlarınsa, tersine, durmadan gereksiz konuştuklarını; Türklerin dinlerinin buyruklarını yerine getirdiklerini; Rumlarınsa, tersine,

²⁵ Tournefort, *Seyahatname*, c. 2, s. 38.

²⁶ Tournefort, *Seyahatname*, c. 2, s. 39.

²⁷ Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul*, s. 44.

²⁸ Tournefort, *Seyahatname*, c. 2, s. 35.

6- Patrikhane Kilisesi

dinlerinin buyruğunu asla yerine getirmediklerini ifade ederek bu durumun aile içinde babadan oğula sürüp gittiğinden şikâyet eder.²⁹

²⁹ Tournefort, *Seyahatname*, c. 2, s. 76-77.

İstanbul'da yaşayan Rum halkının dinî hayatında haç çıkarmak ile sık sık “Efendimiz bize merhamet et.” anlamına gelen “Kirie Elieson” sözünü tekrarlamaları seyyahların dikkatini çekmiştir. Haftalık perhizlerine de düşkün olan İstanbul Rumları, hasta da olsalar perhiz

yaptıklarından çarşamba ile cuma günü et yemeyi büyük bir günah işlemek olarak kabul etmekte idiler. Bazı Rumların, kırmızı et yiyemedikleri günlerde balık pazarında istiridye yedikleri nakledilmektedir. Rumlar, Yahudi cemaatine mensup birileriyle birlikte olmamaya

dikkat ederlerdi. Öyle ki, bir Yahudi ile karşılıklı içki içmek, bir Rum için çok büyük bir günah sayılırdı. Ancak bu yasağa uymayanlar da vardı.³⁰ Bunun yanında, hemen hemen bütün seyyahlar, İstanbul Rumlarının dinî bilgiler konusunda çok cahil olduklarında hem fikirdirler.³¹

Rum Ortodokslar, suriçi İstanbul'unun çeşitli yerlerinde bulunan bazı su kaynaklarına da kutsallık atfederek bunları ayazma olarak nitelemişlerdir. Rumlar, bu mekânları belirli bayram ve yortu günlerinde ziyaret etmekte idiler. Bunlar içerisinde en ilgi çekenlerden biri Sarayburnu civarında kıyıda tam surların önünde yer alan Soterios Ayazması'dır. Bu ayazma XVI. yüzyıl sonlarında sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından İncili Köşk yaptırıldığında, sarayın altında muhafaza edilmiştir. 1827'deki Yunan ihtilaline kadar her yıl Rumlar sarayın sınırında yer alan bu ayazmayı ziyaret etmekte idiler. Bir diğer ayazma, Sirkeci'de Salkım Söğüt semtinde yer almaktadır. Bu ayazma da sûr-ı sultanînin dibindedir. İstanbul'un en eski ayazması ise, bugünkü İmrahor İlyas Bey Camii olarak bilinen eski Studios Manastırı kilisesinin altındaki büyük sarnıcın bitişiğinde yer almaktadır. İstanbul'da Ortodoks Rumlar tarafından fetihten sonra da ziyaret edilmeye devam eden diğer ayazmaların bazıları Gedikpaşa'da, Karagümrük'te, Haydar Mahallesi'nde yer almakta idi.³²

30 Firdevs Çetin, *Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler*, İstanbul 2012, s. 206.

31 İsmail Taşpınar, "Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Döneminde İstanbul'daki Gayr-i Müslimler ve Dinî Hayatlarına Dair Tespitler: XVI-XIX. Yüzyıllar Arası", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2011, sy. 47-48, s. 356.

32 Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s. 130-131.